

Därför tappar Sverige

Kvartal den 5 december 2023

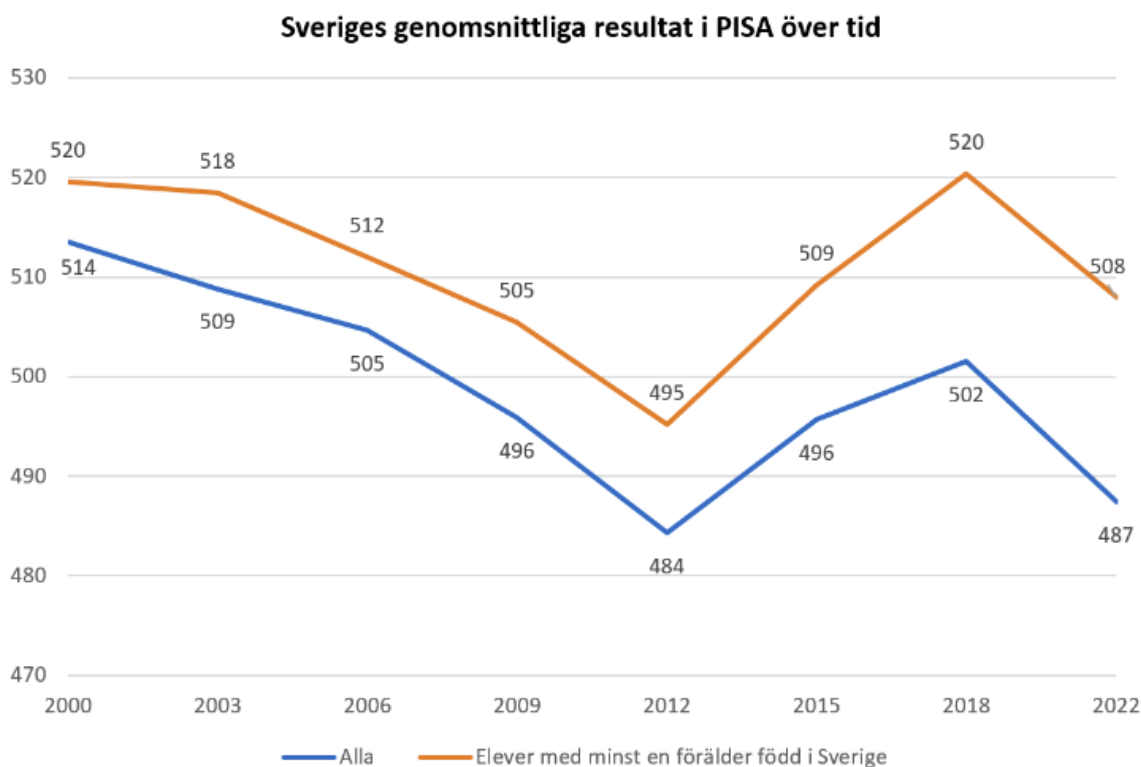
Mellan 2000 och 2018 förändrades de svenska resultaten i den internationella undersökningen PISA markant. Först föll kunskaperna kraftigt fram till och med PISA 2012, för att sedan vända uppåt ganska ordentligt. I PISA 2018 hade därför ungefär 60 procent av det genomsnittliga fallet mellan 2000 och 2012 raderats ut.

Under samma period förändrades dock elevsammansättningen på grund av invandringen, vilket mekaniskt drog ner Sveriges resultat. Och justerat för detta var förbättringarna ännu starkare: i PISA 2018 hade resultaten bland elever med minst en förälder född i Sverige återhämtat sig helt till 2000 års nivåer – och de nådde en delad andra plats bland motsvarande elever i OECD.

Liknande förbättringar kunde skönjas i andra undersökningar.

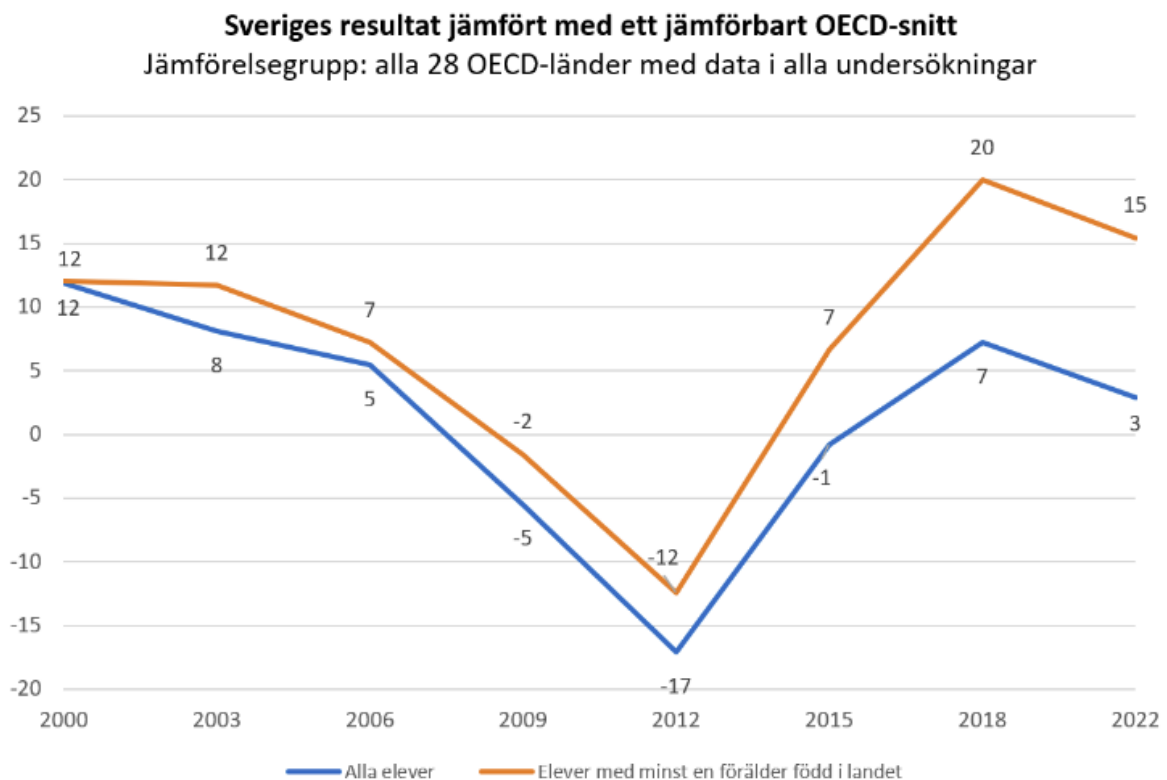
Men nu har de svenska resultaten försämrats igen. I PISA 2022 föll Sverige med 15 poäng i snitt – i läsförståelse med 19 poäng, i matematik med 21 poäng och i naturvetenskap med (ej säkerställda) 6 poäng – och landade därför nästan på exakt samma nivå som i 2012 års undersökning. Även resultaten bland elever med svensk bakgrund har fallit; i denna grupp föll de genomsnittliga resultaten dock endast tillbaka till 2015 års nivåer.

Totalt sett har betydelsen av invandringen för resultaten därför ökat något sedan 2018 (Not 1).

Sverige är dock långt ifrån ensamt om att ha sjunkande kunskaper. Faktum är att de flesta länder har fallit i PISA 2022 – och många har försämrats mer än Sverige. Därför är Sveriges relativa prestationer fortfarande väsentligt mycket bättre än de var år 2012, när resultaten alltså var på samma absoluta nivå som nu. Detta trots att Sverige generellt har haft en större och mer komplicerad invandring än andra länder under denna period.

När man justerar för effekten av invandring ser det dessutom ännu bättre ut relativt sett. I denna grupp var Sveriges prestationer i relation till ett jämförbart OECD-snitt – bland alla 28 länder som deltagit i alla undersökningar – faktiskt något bättre i PISA 2022 än i början av 2000-talet (Not 2).

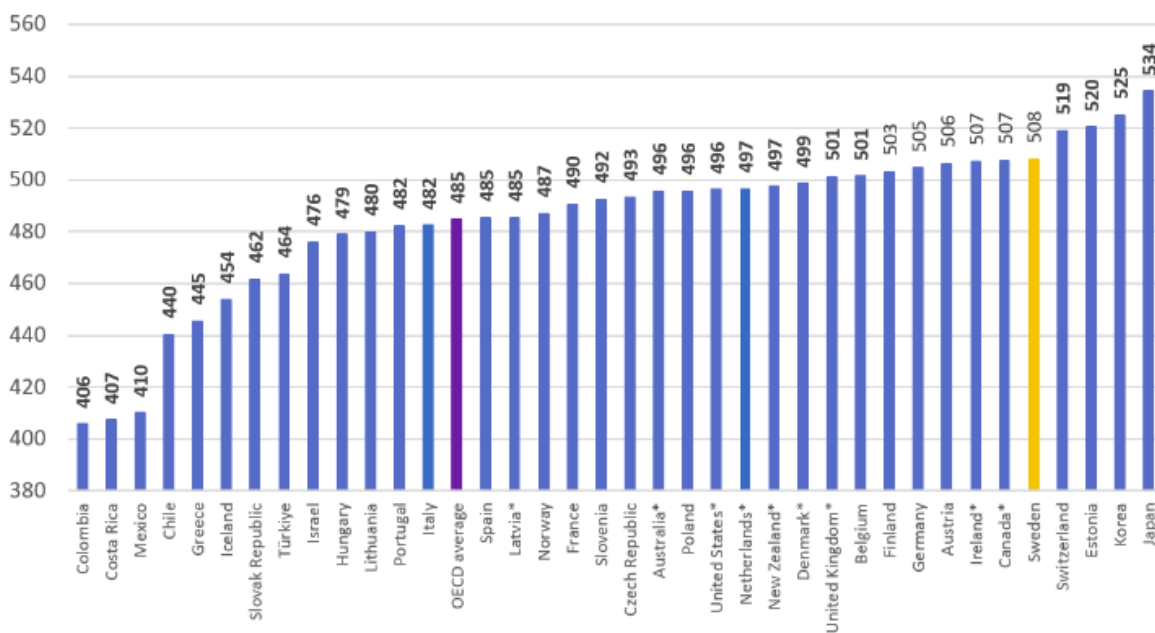

Idag når Sverige därför inte alltför dåliga resultat i ett relativt perspektiv, när man jämför med de andra 37 OECD-länderna individuellt. Bland alla elever når vi en delad 11:e plats, att jämföra med en delad 7:e plats i 2018 års undersökning. Och bland elever med minst en förälder född i landet når vi en delad 5:e plats, att jämföra med en delad andra plats i 2018 års undersökning. När man justerar för invandringens effekter presterar alltså svenska elever fortfarande bland de bästa i hela OECD, om än fortfarande något sämre än i PISA 2018.

Här är det dessutom viktigt att notera att flera av de andra ländernas resultat sannolikt överdrivs på grund av problem med urvalen. Exempelvis beräknar OECD att Irlands, Nya Zeelands och Storbritanniens resultat överdrivs med runt 7–10 poäng. Andra länder såsom Australien, Danmark och Nederländerna har inte heller nått urvalskraven, samtidigt som OECD noterar att man inte kan utesluta att dessa länders resultat överskattas. Det finns alltså en risk för att Sveriges relativa position (bland alla elever) underskattas något.

Genomsnittliga resultat i PISA 2022 (OECD-länder)

Elever med minst en förälder född i landet

Fet stil = statistiskt säkerställd skillnad gentemot Sveriges resultat

* = länder som inte når urvalskraven & där resultaten riskerar att överdrivas

Men varför faller då de flesta länder i PISA? Den mest rimliga förklaringen är naturligtvis pandemin, vilken ledde till stora störningar i skolsystemen under läsåren 2019/20–2021/22. Många i Sverige har hoppats att vi inte skulle drabbas kunskapsmässigt av pandemin i lika stor utsträckning som andra länder, eftersom vi valde att hålla skolorna öppna så långt det gick. Över lag tycks dock denna förhoppning inte ha infriats i PISA, då Sveriges relativa prestationer trots allt har försämrats något (Not 3).

Men detta är inte förvånande. I en artikel från tidigare i år diskuterade jag risken för att Sveriges vägval under pandemin sannolikt inte hade genererat någon större kunskapsfördel, speciellt inte i högre årskurser. Högre smittspridning än i många andra länder, i kombination med Folkhälsomyndighetens rekommendationer om att vara hemma vid minsta förkylningssymtom, ledde till en kraftig ökning av sjukfrånvaro bland elever och skolpersonal.

Detta försämrade även närundervisningens kvalitet bland eleverna som faktiskt deltog, på grund av inställda lektioner, vikarieundervisning och långsammare takt på undervisningen som bedrevs. Dessutom fick eleverna (framför allt på högstadiet) ofta distans- och närundervisning växelvis, ibland varannan dag, vilket ledde till väldigt tvära kast för eleverna. Bara för att vi försökte hålla skolorna öppna så långt som möjligt betyder det helt enkelt inte att vi för den skull lyckades säkerställa bättre undervisning än i andra länder.

Naturligtvis kommer det att finnas mycket mer att säga om resultaten i PISA 2022; mer analys krävs för att få en ordentlig bild av Sveriges prestationer (Not 4). Men redan nu står det klart att vi bör vidta åtgärder för att hämta upp kunskapsfallet i nästkommande undersökningar.

För även om det är glädjande att Sverige fortfarande presterar förhållandevis väl relativt sett, speciellt när man jämför "lika med lika", har pandemin uppenbarligen orsakat ett stort absolut kunskapsstapp som vi måste göra allt vi kan för att vända.

Gabriel Heller Sahlgren

Not

1. Skillnaden mellan elever med inhemsk respektive utländsk bakgrund var därför också fortsatt stor (och bland de största i OECD). Skillnaden (76 poäng) var lika stor i PISA 2018. Men uppdelningen som jag hade tillgänglig när jag skrev artikeln exkluderar elever som inte svarar på frågorna om födelseland, vilka jag normalt brukar inkludera i gruppen elever med utländsk bakgrund. Givet att skillnaden mellan snittet bland elever med minst en förälder född i Sverige och snittet bland alla elever ökade marginellt har skillnaden mellan elever med svensk respektive utländsk bakgrund uppenbarligen ökat något när man inkluderar dessa elever. Ytterligare analyser kommer att genomföras i detta hänseende så snart som möjligt.
2. Länderna som inkluderas i snittet är följande: Australien, Österrike, Belgien, Kanada, Schweiz, Tjeckien, Tyskland, Danmark, Spanien, Finland, Frankrike, Storbritannien, Grekland, Ungern, Irland, Island, Italien, Japan, Sydkorea, Lettland, Mexiko, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Polen, Portugal, Sverige och USA. Om man i stället jämför Sveriges relativa position i undersökningen bland dessa länder visar det sig att Sverige var på en delad 9:e plats i PISA 2000 bland alla elever; idag är Sverige på en delad 10:e plats. När man enbart jämför elever med en förälder född i landet bland dessa länder nådde Sverige också en delad 9:e plats i PISA 2000; idag når Sverige en delad 4:e plats.
3. De svenska PIRLS-resultaten i läsförståelse bland fjärdeklassare förbättrades dock något relativt sett under pandemin. Även dessa föll tillbaka absolut sett till 2011 års nivåer, ett fall som dock (med stor sannolikhet) drevs i mycket högre utsträckning av elever med utländsk bakgrund än i PISA. Även om proven skrevs under olika år kan det alltså vara så att Sverige tjänade relativt sett på att hålla skolorna öppna i lägre årskurser.
4. Det är exempelvis inte helt klart hur väl elever med svensk bakgrund idag fångas upp av de elever som uppger att de har minst en förälder född i Sverige. Likaså krävs ordentliga analyser av hur likvärdigheten har påverkats av olika faktorer.